

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר יוסף לובאן שליט"א

בבא בתרא כא. - בענין תקנת ר' יהושע בן גמלא

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- בגמרא מבואר דאע"ג שאסור להכניס הרבה תינוקות לחצירו מפני שהוא מזיק בזה את שכיניו, מתקנת ר"י בן גמלא ואילך מותר ללמד תינוקות בחצר ואין שכיניו יכולים לעכב עליו. וצ"ע, שלא מצאנו שתיקן ר"י בן גמלא שום תקנה לגבי נזקי שכנים, ולא תיקן אלא שיושיבו מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר.
- בטור מבואר דאין השכנים יכולים לעכב על שכניהם אם הם עוסקים במלאכת שמים. וצ"ע, דבגמרא משמע שלא התירו אלא למלמדי תינוקות, ומפני תקנת ר"י בן גמלא!
- בתחילה לא תקנו להושיב תינוקות אלא בכל פלך ופלך, והיו מכניסים בניהם בני ט"ז וי"ז, ואחר כך תקנו להושיב בכל עיר ועיר, והיו מכניסים אותם מבן שש וכו'. ויש לחקור, מעיקרא מאי קסברי, האם חשבו שיביאו גם בנים קטנים ללמוד, או שסברו שדי בכך שמלמדים לבנים הגדולים?
- בטור מבואר דכל עסק שהוא מצוה מותר לעשות בחצירו, ואין שכיניו יכולים לעכב עליו מפני נזקי שכנים. ויל"ע, דא"כ היה לנו להתיר לאדם שאינו יכול להתפרנס בלאו הכי לפתוח חנות בחצירו, כיון שמצוה הוא לפרנס את בני משפחתו!
- בגמרא מבואר שכשמגיע הבן לשש שנים "ספי ליה כתורא", פירוש, מלמדים אותו בעל כרחו כשור, והקשו בתוס' על זה מהמשנה באבות דנקט בן חמש למקרא. וצ"ע מאי קשה להו, הא לא אמרו כאן אלא דבן שש שנים "ספי ליה כתורא", אבל שפיר מצינו למימר שתחילת לימוד הוא לפני שש שנים!
- לכאורה, גם כשבנו פחות מחמש או משש שנים עדיין אפשר ללמדו קצת תורה, וא"כ יש לעיין אמאי אינו חייב לחנך בנו לתורה גם לפני שהוא בן חמש שנים?

1. משנה וגמרא בבא בתרא כ: וז"ל, "משנה חנות שבחצר יכול למחות בידו ולומר לו: איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין; אבל עושה כלים, יוצא ומוכר בתוך השוק; ואינו יכול למחות בידו ולומר לו: איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים ולא מקול התינוקות.

גמרא מ"ש רישא ומ"ש סיפא? אמר אביי: סיפא אתאן לחצר אחרת. א"ל רבא: אי הכי, ליתני חצר אחרת מותר! אלא אמר רבא: סיפא אתאן לתינוקות של בית רבן, ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך. דאמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל; שבתחלה, מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה, מאי דרוש? (דברים י"א) ולמדתם אותם - ולמדתם אתם, התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים, מאי דרוש? (ישעיהו ב') כי מציון תצא תורה; ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד, התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך; ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז, ומי שהיה רבו כועס עליו - מבעיט בו ויצא, עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע."

2. נימוקי יוסף שם דף י: בדפי הרי"ף, וז"ל "לתינוקות של בית רבן. שאע"פ שהיה יכול ללמדם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות המיוחדין לכך אפילו הכי לא מטרחינן ליה אלא לסייע בהעמדת התקנה כדי שיהיו המלמדין מצויים."

3. טור חושן משפט סימן קנ"ו, וז"ל, "אחד מבני חצר שביקש ליעשות רופא אומן או גרדי או מלמד תינוקות של עכו"ם או סופר שטרות של בני העיר שרבים באים אליו וצריכין לו, בני החצר מעכבין עליו מפני שבא להם היזק ממנו... אבל הוא עושה

מלאכתו בביתו ואין בני החצר יכולין לעכב עליו ולומר אין אנו יכולין לישן מקול הפטיש ומקול הרחיים, וכן אין יכולין למחות בידו מללמד תינוקות של בית רבן ואפילו הן רבים, וה"ה נמי לכל מילי דמצוה כגון לחלק צדקה או להתפלל בעשרה."

וב"ח שם, וז"ל,

מוהל אומן מקיז דם דהכי משמע פשטה דברייתא.

אך קשה לדעת רבינו אם כן לאיזה צורך קאמר רבא סיפא אתאן לתינוקות של בית רבן ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך, בלאו תקנת יהושע בן גמלא תיפוק ליה דמילי דמצוה היא, ויש לומר דהוה קשיא ליה לרבא אמאי קתני טפי הך מצוה דמלמד תינוקות, ולהכי קא מתרץ דלפי דקודם תקנת יהושע בן גמלא היה יכול למחות משום דהתקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים בדוקא מדכתיב (ישעיה ב ג) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים להכי נקט מלמדי תינוקות לאורויי דאף מלמדי תינוקות אין יכול למחות מתקנת יהושע בן גמלא וכל שכן לכל שאר מילי דמצוה."

"אחד מבני החצר וכו'". ברייתא בפרק לא יחפור, ופירש רש"י רופא מוהל, אומן מקיז דם, ומדברי רבינו נראה דרופא אומן דבר אחד הוא, כלומר רופא שהוא אומן, פירוש מקיז דם, וכן נראה מדברי הרמב"ם פרק ו' משכנים. ונראה דרבינו נמשך לשיטתו שכתב בסעיף ח' דלאו דוקא מלמד תינוקות דהוה הדין לכל מילי דמצוה כגון לחלק צדקה או להתפלל בעשרה, אם כן מוהל נמי לא יוכלו לעכב עליו ואם כן בעל כרחך רופא שהוא אומן קאמר ולכך לא קאמר או אומן כמ"ש או גרדי או מלמד תינוקות של גוים, אבל לרש"י דדוקא מלמד תינוקות ומשום תקנת יהושע בן גמלא שלא יחזור הדבר לקלולו אבל לכל מילי דמצוה יכול למחות וכמ"ש בית יוסף לדעת רש"י, ולפי זה רופא או אומן או גרדי או מלמד וכו' קאמר ופירוש רופא

4. שיטה מקובצת בנא בתרא כ: בשם ר"י מיגש, וז"ל, "תא שמע מי שיש לו בית בחצר השותפים הרי זה לא ישכירנו כו'". קא סלקא דעתך דהאי סופר יהודי דקתני מלמד תינוקות הוא, דכל מי שהתורה אומנותו סופר מקרי, אי נמי סופר ממש שכותב ספר תורה נביאים וכתובים הוא, דהוה ליה כמלמד תנוקות, וקתני דמעכב עליה. ופריק דהאי סופר לאו מלמד תינוקות ולא כותב ספר תורה אלא סופר מתא שכותב שטרות וכתבי הרשות לכל עובר ושב, ולהכי מעכב עליה, אבל מלמד תינוקות של בית רבן, אי נמי סופר שכותב ספר תורה, אף על גב דבאותה חצר הוא לא מצי מעכב עליו."

5. רמב"ן שם כא. ד"ה בספרא דמתא, וז"ל, "פירושו כותב שטרות העיר או ספרי תורה, אבל רש"י ז"ל פ"י מלמד כל תנוקות שבעיר שיש שם קול גדול, ותמיהא לן כיון דמשום מצוה הוא דשרית ומשום תקנה כ"ש דאיכא מצוה רבתי ותקנתא יתירתא, ואפשר כיון שהוא שונה ליותר מחמשים מעכב עליו, שהקול גדול ביותר ואין מצוה זו מן המובחר דהוה להו לאותובי תרי."

6. שו"ת חתם סופר חושן משפט סימן צ"ב, וז"ל,

להתפרנס וכד"א במקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, ואעפ"כ קשה לומר נגד דין המבואר לומר בבירור שנשתנה הדין ולא ראינו אין ראי' בכל מילי, דאפשר לא קפדי שאר שכנים ומאן דקפיד קפיד, ולזה גמרתי בעדי לכתוב הענין למחוי' הגנ"י לחוות דעתו הרמה בזה.

תשובה... ומ"ש מחוי' הגנ"י אפשר שנשתנה הדבר ע"י אורך הגלות וכו' אם אין לו במה להתפרנס עכ"ל, נוכל להוסיף תבלין כיון דכ"י הפוסקי' לאו דוקא תשב"ר אלא כל דבר מצוה, וא"כ הא קי"ל בזה"ל למזונות דבר מצוה הוא כמ"ש רמ"א בא"ח סס"י רמ"ח, ויעיין ר"פ אלו מגלחין פלוגתת ר' יהודה

"שאלה... ואעפ"כ לא פסקתי הדין לחלוטין מפני שהוא תמהון בעיני העולם שיוכל א' לעכב על חברו בעשיית פרנסה למכור משקים בביתו, ואם זה יזכה בטענתו למחות ביד העליון יהיו רבים שימחו לבעל שטח העליון שלא למכור אף יין מפני שהבאים לקנות עוברים דרך החצר המשותף להם כי בענין זה מכירת יי"ש ויין ממש שוה, וכדומה לזה אם ירצה א' למכור בדמים קאפע וצוקר לאחדים שרבים יוצאים ונכנסים דרך החצר לקנות ממנו ימחו ג"כ בידו.

ואפשר שנשתנה הדבר שלא נהגו למחות ע"י אורך הגלות בעו"ה שנתמעטו הדיורים לבני עמינו ואם ימחה א' בחברו בענינים כאלה יצטרך לבריות ח"ו אם אין לו במה

ורבנן אמר רבא לשוט ד"ה אסור כו' עיין ירושלמי ר"פ מקום שנהגו. ומ"מ לא נ"ל, דע"כ לא קאמרי אלא בבטול מצוה דאם לא ילמדם יתבטלו או שארי מצות המוטלים על הכל אבל הכא נהי

דפרנסת בניו ובני ביתו מצוה מוטלת עליו היא אבל אינה מוטלת על שכינו שיפסיד ע"י קלא דלא פסק בחצרו ולא עליו מוטל פרנסתו של זה, ועיין מ"ש לקמן אי"ה בשם רלב"ח."

7. **חידושי חתם סופר בבא בתרא כא.,** וז"ל,

"וני"ל עוד פשוט דודאי מאז ומעולם הי' מלמדי תינוקות בישראל בכל עיר ועיר כי מי שיש לו אב שחייב ללמוד בנו שכרו האבות מלמדי לבניהם, והרי זה הי' קללת יעקב אבינו לשמעון אחלקם ביעקב שיהי' מלמדי תינוקות.

ועיי' לקמן כ"ב ע"א תוס' ד"ה קינאת וכו' ע"ש שכתבו שזה לא הי' בכלל עשר תקנות ולא כ' בקיצור שהרי עזרא קדם ליהושע ב"ג טובא, אע"כ כהני"ל דכבר היו מלמדי תינוקות מימות עולם למי שיש לו אב, אך בשארא דרשי ולמדתם אתם ולא הי' החיוב מוטל על הציבור אלא על האב או על עצמו, ומכ"ש ששום יחיד לא התחייב לסבול ריבוי דרך וקול תינוקות, והאב ימציא לבניו מקום שיפוייסו השכנים לסבול, אך משתיקנו

יהושע ב"ג והוטל על הציבור א"כ הי"ה על כל יחיד אפי' מי שאין לו בן הוטל חיובו של בן זה, לסייעו לאביו או להציבור להניחו לגור בשכונתו.

וני"ל עוד דגוף הדין לאו מיהושע בן גמלא ואילך נתחדש אלא כן הוא מעיקר הדין, וכל מצווה המוטלת על הציבור לסייעו זא"ז כגון מוהל, דמילת הבני' מוטל על כל ישראל למי שאין לו אב, הי"ה כשיש לו אב עכ"פ מוטל על כל ישראל להניח לדור המוהל בשכונתם, או רופא נפשות, וכן תפלה בציבור. אך תשב"ר מאז שלא היה מוטל אלא על האב לא סבלו השכנים הזיקא דידהו, וחדית יהושע ב"ג להטיל גם זה על הציבור, וס"ל לרבא הי"ה על היחידים, שלא יכלו לומר "לך לבית הכנסת שבעיר", וכהני"ל."

8. **תוספות שם,** וז"ל, "כבן שש כבן שבע. כבן שש בבריא כבן שבע בכחוש.

בבביר מבר שית לא תקבל. והא דתנן במסכת אבות בן חמש שנים למקרא בבריא לגמרי, כדאמר בכתובות (דף נ. ושם) הלומד בנו פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו ואיכא דאמרי חבריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו ותרוייהו איתנהו דחליש וגמיר ואיבעית אימא הא בכחוש והא בבריא."

ושיטה מקובצת שם, וז"ל, "כבן שש כבן שבע. כבן שש בבריא כו' ככתוב בתוס'. והא דתנן במסכת אבות בן חמש למקרא היינו לגלגל עמו, שאביו מלמדו מעט מעט, ובן שש ספי ליה כתורא."

9. **גמרא סוכה מב.,** וז"ל, "תנו רבנן: קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע. תורה מאי היא? אמר רב המנונא: (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. קריאת שמע מאי היא? פסוק ראשון."

10. **רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א' הלכה ו',** וז"ל, "מאימתי אביו חייב ללמדו תורה, משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל, ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו ומוליכו אצל מלמד התינוקות."

11. **גמרא בבא בתרא יד.,** וז"ל, "אמרו ליה רבנן לרב המנונא כתב רבי אמי ד' מאה ספרי תורה, אמר להו דילמא (דברים ל"ג) תורה צוה לנו משה כתב."

ותוספות שם ד"ה דילמא, וז"ל, "דילמא תורה צוה. ואומר ר"ת דאותו פסוק קרוי תורה כדאמר בפ' ג' דסוכה (דף מב.) קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה מאי תורה תורה צוה לנו משה."

12. **משנה ברכות כ.**, וז"ל, "נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין, וחייבין בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון.

ורש"י שם, וז"ל, "קטנים. אפילו קטן שהגיע לחנוך לא הטילו על אביו לחנכו בקריאת שמע, לפי שאינו מצוי תמיד כשמגיע זמן קריאת שמע."

ותוספות שם ד"ה קטנים, וז"ל, "וקטנים פטורים מק"ש. פירש הקונטרס קטן שהגיע לחנוך, ולא נהירא דהא פ' לולב הגזול (סוכה דף מב.) אמרי' קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין אלמא כשהגיע לחנוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין, ובק"ש נמי יש לחייבו יותר מסתמא מדאשכחן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש, ונראה לר"ת דמיירי בקטן שלא הגיע לחנוך. ומיהו סיפא דקתני וחייבין בתפלה היה ר"י רוצה לומר דמיירי בקטן שהגיע לחנוך דאי לא הגיע לא הוה לחייבו בתפלה, ולא נהירא דאם כן לא הוה להו קטנים דומיא דנשים ועבדים שפטורים בכל ענין וקטנים אינם פטורים אלא בשלא הגיע ואין יודע לשמור תפילין, ופי' ר"ת דודאי איירי הכל בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך, וא"ת א"כ אמאי תנא קטנים בהדי נשים ועבדים כיון דאין שוין כדפרישית, וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו נשים ועבדים וקטנים פטורים מסוכה (סוכה דף כח.)."

ומרדכי שם אות ס', וז"ל, "וקטנים דפטורין מק"ש, פירש הקונטרס אפי' קטן שהגיע לחינוך, ולר"ת נראה דקטן שהגיע לחינוך חייב בק"ש ותפילין דהא אמרינן פרק לולב הגזול [דף מב] קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין (והיינו בהגיע לחינוך) [אלמא כשהגיע לחינוך השייך ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש], ואמרינן התם יודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש מסתמא כדי שידע לקרות ק"ש כשיגיע לחינוך, ומתניתין הכא דפוטר קטנים מק"ש ותפילין היינו קטנים שלא הגיעו לחינוך."

13. **ברכת שמואל קידושין סימן כ"ז אות ג'**, וז"ל,

וּנְמַצָּא דיט' ב' מיני מלות במלות ח"ת דבניס א' מלות האב משום חיוב ח"ת שמחויב כל אדם ללמד תורה אלא שבן בנו קודם לכל אדם ובנו קודם לבן בנו ב' מלות הבן על האב, היינו לתת שכר, וכפסק הדין דגם לענין שכר דוקא א"כ דחיקא לי' שעתא, אבל א"כ לא דחיקא לי' שעתא מחויב ללמדו גם בשכר כל התורה כולה, גמ' הלכות ואגדות, ומה דמחלק בין דחיקא לי' שעתא ובין לא דחיקא לי' שעתא מבואר העטס דביאור רבינו הגר"א סי' רמ"ה סק"ז דמשום דמשנה אין מלמדין בשכר, ומ"מ א"כ אינו רולה ללמד בחנם מחויב לתן שכר גם בעד הורה שצ"פ וכתב רבינו הגר"א וז"ל בס"ק ט"ז כמו במחויב עלמנו כמ"ש בצבורות כ"ט, פי' דמבואר שם דמחויב בלמוד עלמנו ג"כ לתן שכר א"כ אינו רולה המלמד ללמוד בחנם, ומה דפטור בדחיקא לי' שעתא הוא משום דאז כמו שאין לו אב ויכולין צ"ד לכוף את המלמד ללמד בחנם. ועיי' צ"ח שפרי ליון סי' כ"ז שמבואר שם.